VESNA JAKIĆ-CESTARIĆ

REFLEKS JATA NA SJEVERNODALMATINSKIM OTOCIMA

Praslavenski glas jat dao je u južnim čakavskim govorima refleks *i*, dok u zapadnim, počevši od zadarskih otoka, miješani refleks *i/e*. Da li je kod čakavaca bio primaran refleks *i* ili *e;* gdje je granica jednog i drugog područja, ako se prihvati mišljenje, da se jat u južnom dijelu čakavskog primorskog pojasa reflektirao u *i*, a u zapadnom u *e;* što predstavljaju ikavizmi duboko u Istri u gotovo čisto ekavskim krajevima, a što opet ekavizmi u Hrvatskom Primorju i sjevernoj Dalmaciji – to su pitanja, kojima su se bavili mnogi i različito ih pokušali riješiti. Profesor Jagić[1] misli, da ekavizmi u sjeverno čakavskom govoru predstavljaju samo ostatke jedne starije faze, kad se *e* na cijelom čakavskom području izgovaralo kao usko zatvoreno *e*. Pri tome ne tumači pobliže, u kakvim uslovima su se zadržali ti ostaci. Leskien pri tumačenju ove pojave u krasičkom govoru također je nije pobliže odredio. Već je Rešetar primijetio, da se ni refleks *e* ni refleks *i* ne mogu smatrati nekadašnjim opće čakavskim refleksom samoglasnika *ě*[2]. On se pridružio Jagićevu mišljenju, da su ekavski oblici bez sumnje direktni refleksi općeg slavenskog *ě*. Odbija Kušarevu pretpostavku, da su ekavizmi »prešli u čakavštinu iz jezika slovenskoga«. Milčetić je držao »da je ikavski izgovor među sjevernim čakavcima noviji pojav«.[3] I Belić misli, da današnji glasovi *i*, *e*, koji stoje prema jatu, dolaze miješanjem ekavštine i ikavštine.[4] Uz njega pristaje Ružičić, kad kaže, da je u Vinodolu i na otoku Krku »teško utvrditi koja je zamena u njima osnovna i mesna, a koja strana.«[5]

[1] *V. Jagić:* Die Umlautserscheinung bei den Vocalen e, ě, ę in den slavischen Sprachen, Arch. f. sl. Ph. VI., str. 80.

[2] *M. Rešetar:* Primorski lekcionari XV. vijeka, Rad Jug. akad. znanosti i umjetnosti 134, str. 121–123.

[3] *I. Milčetić:* Čakavština kvarnerskih otoka, Rad Jug. akad. 121.

[4] *A. Belić:* Zamětki po čakavskimъ govoramъ, Izvěstija XIV.

[5] *Gojko Ružičić:* Jezik Petra Zoranića, Beograd 1930., str. 65–66.

Razrađeno stanovište na liniji osnovne misli Jagića, Leskiena i Rešetara o direktnom refleksu *e* i *i* na cijelom čakavskom području, a protiv Belićeve podjele na zapadno čakavski ekavski i istočno čakavski ikavski dijalekt dao je 1925. god. slavist Jakubinski na osnovu proučavanja novljanskih spomenika XIV. i XV. stoljeća i živog novljanskog govora.[6] On uočava stalni glasovni zakon, po kojem se glas *e* razvio iz jata ispred nekadašnjih tvrdih vokala t, d, s, z, l, n, r+a, o, u, y, ъ, odnosno pred tvrdim dentalima, iza kojih nije nepčani vokal ili nepčani konsonant. U svim ostalim slučajevima razvio se *i* iz jata. Pravilo Jakubinskog prihvatio je K. H. Meyer i po njemu razradio govor Njivica na otoku Krku.[7] Jelka Ivšić primijenila ga je pri ispitivanju glasa jat u senjskom govoru.[8] U zadnje vrijeme prihvatio je takvo tumačenje i Ante Šepić.[9] Na osnovu Vrbničkog statuta pobija Milčetićevu pretpostavku o ikavštini kao novoj pojavi na otoku Krku i pokazuje, da je u XIV. st. ikavština tamo prevladala. Ali ipak nije siguran u zaključku, odakle ikavizmi u Kastavskom, Veprinačkom i Trsatskom statutu. Na refleks jata u novljanskom govoru ponovo se osvrnuo J. Vrana i na nizu primjera dokazao pravilo Jakubinskoga.[10]

Na temelju obrađenih govora pojedinih mjesta i krajeva s mješovitog ekavsko-ikavskog čakavskog područja vidimo, da u Istri prevladava ekavski izgovor. Šepić analizom dolazi do zaključka, da su Kastavski (1490.), Veprinački (1507.) i Trsatski statut (1640.) gotovo čisti ekavski spomenici.[11] Na pr. u Kastavskom statutu dolaze samo ovi ikavizmi: *rič, vrime, biše, bihu*, dok refleks *e–i* koleba u riječima: *potreba-potriba, napredak-napridak, kade-kadi, svetlost-svitlost, človek-človik, ovde-ovdi, Ričanin-Rečine*. Za govor grada Rijeke Strohal utvrđuje gotovo čisti ekavski tip, dok okolica ima ikavizama kao *vrime, čovik, divica, tišit*.[12] Mate Tentor kaže za govor grada Cresa, da je najviše ekavski od istraženih čakavskih govora.[13] U njemu se *i* mjesto jata javlja u nastavcima zamjenica, zatim u *niman, nisan*, a u korjenitom slogu u riječima *divojka, stirat, liha, okripit, mihur, svitlost*, ali i *svetlost*. Sve ostale riječi imaju reflekse *e*. Na otoku Krku prevladava u sadašnje vrijeme ikavština,[14] a tako je bilo i u starijim vjekovima prema analizi Vrbničkog statuta.[15] Na otoku Rabu prevladava glas *i* za praslavenski jat. Uz 230 riječi s iz-

[6] *L. Jakubinski:* Die Vertretung des urslavischen ě im čakavischen, Zeitschrift für slav. Philologie I. Leipzig 1925.

[7] *K. H. Meyer:* Beiträge zum čakavischen II. Zur Mundart von Njivice auf Krk (Veglia), Arch. f. sl. Ph. XL/1926.

[8] *Jelka Ivšić:* ѣ u senjskom govoru, Južnoslav. filolog knj. 10.

[9] *Ante Šepić:* Jezik hrvatskih općinskih statuta istarskih i primorskih, Rad Jug. akad. 295, str. 19–22.

[10] *J. Vrana:* Hrvatski glagoljski blagdanar, Rad Jug. akad. 285, str. 111–125.

[11] *A. Šepić*, o. c. str. 21.

[12] *Rudolf Strohal:* Osobine današnjeg riječkog narječja, Rad Jug. akad. 124.

[13] *Mate Tentor:* Der čakavische Dialekt der Stadt Cres, Arch. f. sl. Ph. 1909., str. 155.

[14] *I. Milčetić*, o. c.

[15] *A. Šepić*, o. c., str. 20.

govorom *i* Kušar navodi 90 riječi s refleksom *e*.[16] Takav omjer otprilike je i u Novom prema najstarijim spomenicima i današnjem govoru.[17]

Ovdje ću iznijeti riječi sa *e* i *i* kao zamjenu za stari jat, koje su se sačuvale u zadarskim jezičnim spomenicima na otocima i na kopnu, kao i današnje stanje refleksa jata. Budući da spomenika iz XV. st. ima vrlo malo, ja sam se služila i onima iz XVI. st.

Iz XV. st. sačuvale su se oporuke Tomana Matešića, kapelana ugljanskoga, i Petra Kršavića, parohijana u Sustipanjoj Luci na Dugom Otoku.[18] S otočkog područja ostalo nam je i sačuvanog teksta iz pera fra Šimuna Klimantovića, što ga je on pisao oko 1500. god. u franjevačkim samostanima na otocima kod Zadra. Sam je rodom iz Lukorana na otoku Ugljanu. Premda se sačuvao znatan broj njegovih glagoljskih rukopisa, mali dio je štampan.[19] Iz XVI. st. poznate su po jedna oporuka iz Sali na Dugom Otoku (1550) i Iža (1553),[20] Pašmana iz 1552. i Ugljana iz 1551.,[21] te spis pisan u Lukoranu.[22]

U ovim spomenicima sa zadarskih otoka do polovice XV. st. nalazi se refleks *i* u ovim obrazovanjima: b r ě m -: *brime* K; č l o v ě k -: *človiki, človika* Kl; d ě d -: *didina* O_1, *didine* O_2, *did* O_4; d ě (t) -: *predival* Kl; d ě t -: *dite* Kl, *ditić* O_3, *ditićih* O_4, *dicu, dicom* O_3, *dičicu* Kl; g r ě h -: *grihu, grihov, grisi, grišna, sagrišismo* Kl; i m ě t -: *imiti* Kl, O_1, *imij* K, Kl, *imismo* O_5, *neimihomo* Kl; m ě s e c -: *miseca* Kl, $O_{1, 2, 3, 4, 5}$; m r ě t -: *umriti* O_2; m r ě ž -: *mriže* O_2; r ě č -: *riči, ričju* Kl; r ě k -: *rika* Kl; s ě m o: *simo* K, O_5; s l ě d -: *poslidnji* Kl; s v ě t -: *sviću* O_2, *svit, svita, svitovnim, svitovnoga* Kl; t ě h -: *utišenje* Kl; t r ě b -: *potribujući* Kl; t r ě s k -: *trišće* Kl; u m ě t -: *neumićan* Kl; v r ě m -: *vrime* Kl; prefiks n ě -: *nima, niki* Kl; na kraju priloga dolazi *i:* g o d e: *godi* Kl, O_4; k a d e: *kadi* O_1, *kadi godi* O_4; k o l ě : *koli* K, *koga koli, po ki koli* Kl; u lok. sg. redovito je nastavak *i: obedi, Zadri* Kl, *seli, dobri pameti* O_1, *materini smrti, mali moći* O_3, *žiti, Rogovi, kladi, Ugljani* M. Glagol htjeti ima također refleks *i: hotiše* Kl, *hotiti* O_3, *otihu* M, *otila* K. Etimološko *e* prešlo je u *i* u riječi *vičera* Kl, *vičerne* $O_{1, 3, 4}$.

Samo *e* dolazi u ovim osnovama: b ě l -: *belih* Kl, *belim* Kl; c ě l (o v i v): *celui* Kl; k o l ě n -: *kolena* Kl; k r ě p -: *kreposti* Kl; l ě t -: *leto* Kl. O_4, *let* Kl, M, K, $O_{1, 3, 4}$, *leta* Kl, *leti* Kl, K; m ě s t -: *mesta, mesto, namestiti* Kl; p ě t -: *peti* Kl; s r ě d -: *srede Kl*, s r e d i O_4; t ě l -: *telo* $O_{1, 3, 4}$, Kl, t e l a, t e l o m, t e l e s n i Kl; v ě r -: *veri* Kl.

[16] *M. Kušar:* Rapski dijalekt, Rad. Jug. akad. 118, str. 2–3.

[17] *J. Vrana*, o. c., str. 112–116.

[18] *Đ. Šurmin:* Hrvatski spomenici I, Zagreb 1898, str. 221 i 252.

[19] *I. Milčetić:* Hrvatske glagoljske bibliografije, Starine XXXIII, str. 95–100; *I. Kukuljević:* Arhiv za povjesnicu jugoslavensku IV (1857), str. 30; *Stjepan Ivančić:* Povjesne crtice o samostanskom III. redu sv. Frane po Dalmaciji, Kvarneru i Istri. Zadar 1910. Kratica za Klimantovića bit će Kl.

[20] Miscellanea Državnog arhiva u Zadru II–IV, 1950–1952, str. 68, 172–173.

[21] Državni arhiv u Zadru, Knjiga oporuka I, list 67, 69.

[22] Drž. arhiv u Zadru, Spisi nekadašnjeg samostana sv. Krševana u Zadru, kaps. XIII, prilog br. 28.

Miješani refleks *e/i* dolazi u: d ě l -: *del* O_4, *dela* Kl, *delov* O_5; *dilnici* O_2, $_4$; d ě l(o): *dela* K, *nedilju* Kl; *nedilu* O_3; d ě v -: *devojka* Kl, *dive* O_5; (j) e d -: *obedi* Kl, *ideniem, ji, najij, ujiše* Kl; p r ě -: *predival, prekrižívši* Kl, *preporučam* O_4 *neprestano*, ali i *nepristano* K; p r ě d -: *pred* Kl, ali i *prid, naprid* Kl; v ě d -: *zapovedi* Kl, inače *pripovidal, propovidanie, ispovidi, spovid, spovidnika, svidočanstvo* Kl, *svidok* O_1, *svidoci* O_5; v e k -: *veki, večni, večno* Kl, ali *vičnik* K; v ě t -: *svita, zaviti* Kl.

Kako su vrlo oskudni jezični spomenici iz XV. i XVI. st. sa zadarskih otoka, te iz njih ne vidimo zamjenu jata u velikom dijelu riječi, to nam za proučavanje toga stanja mogu poslužiti spomenici nastali u to doba u Zadru ili njegovoj kopnenoj okolici. Na otocima je tada bilo u najmanju ruku isto toliko riječi s refleksom *e*, jer usporedbom možemo dokazati, da se slučajevi sa *e*, koji se javljaju na kopnu, javljaju i na otocima, ukoliko za njih ima potvrda. Jezični spomenici dokazuju i to, da je otočko područje u to doba imalo više ekavizama nego kopneno. Usporedimo samo odnos ekavskih oblika kod Klimantovića i Zoranića. Ne uzimljući u obzir knjiško *kreposti* i pod crkvenim utjecajem obrazovanovano *e* u osnovi *věr-, věk-*, kod Klimantovića dolazi *e* i u osnovama *děl-, lět-, sréd-, kolěn-, měst-*, a kod Zoranića u njima je redovito *i*, pa možemo uzeti kao sigurno, da su ekavizmi, koji su u XV. i XVI. st. bili u upotrebi u Zadru i na kopnu oko njega, bili također i u upotrebi na otocima pred njim. Tadašnje stanje ekavizama važno nam je radi usporedbe sa sadašnjim, odnosno da vidimo, da li su ekavizmi na ovom području u prošlim vremenima bili brojniji nego danas.

Od zadarskih spomenika, pored već ispitanog refleksa jata u Zoranića[23] i u Zadarskom lekcionaru,[24] radi potpunije slike navodim ovdje refleks jata u prikazanju »Muka svete Margarite«[25] i Budinićevim »Pokorni i mnogi ini psalmi Davidovi«.[26] Fancev dokazuje, da je prikazanje »Muka svete Margarite«, pisano 1500. g., nastalo negdje na području Zadra.[27] Na temelju stanja refleksa glasa jat njegovu tvrdnju možemo i potkrijepiti, a prema ekavizmima, koje susrećemo u tom prikazanju, možemo još određenije naznačiti područje, na kojem je ono nastalo. Tu susrećemo *i* kao refleks jata u riječima: *bila, biloće, cilo, kolino, lit, lito, misto, stina, vitri*, koje na otočkom području imaju *e*. Da je tako bilo i u početku XVI. st., kad je ovo prikazanje pisano, svjedoče osnove *běl-, kolěn-, lět- i měst-*, nađene kod Klimantovića s refleksom *e*, dok kod Zoranića imaju refleks *i*. Zato mislim, da ne griješim, ako ovo prikazanje ubrajam u kopnene zadarske govore i njime se služim.

[23] Materijal iznesen prema prijepisu dr. Strgačića, arhivista Drž. arhiva u Zadru. Kratica za oporuku iz Sali je O_1, iz Iža O_2, iz Pašmana O_3, iz Ugljana O_4, te za spis iz Lukorana O_5.

[24] *Rešetar*, o. c., str. 109–110.

[25] *Fr. Fancev:* Građa za povijest hrv. crkvene drame, Građa za povijest knjiž. hrv. XI. Zagreb 1932. str. 22–38. Za primjere iz ovih prikazanja bit će kratica Pr.

[26] *Šimun Budinić:* Pokorni i mnogi ini psalmi Davidovi, Rijeka, 1861. Kratica za primjere bit će B.

[27] *Fancev*, o. c., str. 11–22.

Redovni refleks *i* u prikazanju i kod Budinića imaju ove korjenite riječi: b ě l-: *bila* Pr_{31}, *bile* Pr_{22}, *biloće* Pr_{31}, *obiliti* B; b ě d-: *bidi* B; b ě g -: *bižeći*, *bigaju* B_{28}, *odbignu* B_{33}, Pr_{29}, *pribižištje* B_{59}; b ě s -: *bisno* Pr_{33}; b e s ě d-: *beside* B_{20}, *besid* B_{61}, *besidah* B_{73}; b r ě m-: *brimena* B_{15}; c ě ć-: *cić* Pr_{30}; c ě l-: *cilo* B_{19}, Pr_{26}, *zacili* B_{85}; c ě n-: *scinjeni* B_{26}, *precinodrag* B_{73}; c ě p-: *nacipi*, *odcipih* B_{22}, *scipati* B_{62}, *ucipi* B_{34}; c v ě t-: *cvit* B_{64}, Pr_{22}, *cvitci* B_{35}, *cvitak* Pr_{22}, *procvita* Pr_{29}; č l o v ě k-: *človik* B_{52}, *človika* Pr_{22}; d ě-: *dim* B_{38}, *diš* Pr_{23}, *dila* Pr_{26}, *diti* Pr_{32}, *odila*, *odiva* B_{58}; d ě v-: *divica* Pr_{23}, *divice* B_{26}, *divojka* Pr_{32}, *divstvo* Pr_{22}; d r ě t-: *zadriti* $B_{24, 34}$; g n ě v-: *gniv* $B_{24, 26}$, *gnjiva* Pr_{31}; g r ě h-: *grih* $B_{28, 43}$, *griha* B_{21}, *grisi* Pr_{35}, *grišnikov* B_{18}, Pr_{29}, *sagrišit* Pr_{28}, *zgrišenje* Pr_{37}; (j) ě d-: *ujidi* B_{80}, *jidost* Pr_{29}; h l e b-: *hlibom* B_{53}; k l ě š t-: *klišća* Pr_{26}; k o l ě n-: *kolina* B_{82}, *kolino* Pr_{32}; k r ě p-: *kripost* B_{17}, Pr_{21}, *kriposti* $B_{22, 26}$, *kripih* B_{22}, *ukripite* B_{45}; l ě n-: *lin* B_{51}, *linosti* B_{45}; l ě p-: *lipe* Pr_{22}, *liposti* Pr_{22}; l ě p i-:*prilipi* B_{44}; l ě z-: *ulize* $Pr_{18, 28}$; m ě h-: *mih* B_{74}; m ě s-: *misiše* B_{73}; m ě s t-: *misto* B_{26}, Pr_{37}, *misti* Pr_{27}, *mistu* B_{71}, *namisto* B_{57}; m ě š a-: *pomišaju* B_{28}; m l e k-: *mlika* Pr_{22}; m r e ž: *mriže* B_{60}, Pr_{32}; p ě n-: *pine* B_{63}; p ě š-: *pišac* B_{28}; p l ě n-: *oplini* B_{27}; r ě č-: *rič* Pr_{32}, *riči* B_{38}, *ričju* B_{73}, *rih* B_{85}; r ě š-: *odrišenje* Pr_{37}; s ě k-: *sići* B_{54}, *osicite* Pr_{36}, *posići* B_{25}, *posiku* Pr_{36}, *usiče* Pr_{36}; s ě m e n-: *sime* B_{55}; s ě m o-: *simo* Pr_{23}; s ě v-: *odsivati* Pr_{33}; s l ě p-: *oslipi* B_{31}, *slipi* Pr_{51}; s m ě h-: *smiha* B_{21}; s n ě g-: *sniga* B_{29}; s n ě t-: *snit* B_{74}; s r ě d-: *srid* $B_{33, 73}$, *usrid* B_{38}; s t ě n-: *stina* B_{91}, Pr_{28}; s t r ě l-: *stril* B_{50}, *strili* $B_{25, 54}$, *strilama* B_{56}, *striljaše* B_{54}, *ustrili* Pr_{22}; s v e t-: *svitija* B_{77}, *sviću* Pr_{36}, *svitlost* Bl_{19}, Pr_{34}, *prosvitli* Pr_{37}, *svitlost* Pr_{34}; t ě h-: *tiši* B_{73}, *utiši* Pr_{25}; t e m e n-: *timenu* B_{36}; t ě r-: *tira* Pr_{32}, *tiraš* Pr_{33}; v ě d-: *navisti* B_{51}, *navistiti* B_{22}, *navištevat* B_{28}, *nesvisti* B_{54}, *povidati* B_{19}, Pr_{23}, *spovidati* Pr_{32}, *zapovidi* $B_{17, 66}$, Pr_{31}, *svidoci* B_{50}, *svidokovaše* B_{44}, *svidočenje* B_{44}; v ě k-: *vik* B_{18}, *vika* B_{54}, *vikovat* B_{77}, *vike vikov* Pr_{26}, *vikuvičnoj* Pr_{26}, *uvik* B_{35}; v ě t r-: *vitar* $B_{30, 87}$ *vitri* Pr_{33}; v r ě ć-: *vriću* Pr_{32}; v r ě m e n-: *vrime* B_{18}, Pr_{27}, *vrimena* B_{26}, Pr_{23}; z v ě r-: *zviri* Pr_{28}, *zvir* Pr_{22}; ž d r ě b-: *ždriba* B_{26}; prefiks n e-: *nima* Pr_{31}, *niman* Pr_{32}, *nimaju* Pr_{33}.

Sam refleks *e* javlja se u ovim spomenicima u vrlo malo riječi: c ě l/o v/i v/-: *celovom* B_{12}; c ě s a r-: *cesare* B_{36}; p ě-: *pet* B_{16}, *peto* B_{25}, *spevaše* B_{28}, *pesan* B_{43}, *pesni* B_{28}; l ě s-: *les* B_{17}; s ě n o: *seno* $B_{25, 53}$; v ě n b c: *venac* B_{36}, *venci* B_{85}, *venčac* Pr_{22}; z l ě d-: *zled* B_{21}; ž e l ě z-: *železna* B_{51}.

Miješani refleks *e/i:* b l ě d-: *bledite* Pr_{28}, *blid* B_{87}; d ě l-: *del* B_{22}, Pr_{33}, *dela* B_{27}, *deli* B_{70} *-dila* B_{28}, *dil* B_{20}, *dilovah* B_{73}, *udiliti* B_{62}; d ě l/o/: *dela* B_{28} *-dilo* B_{31}, *dilom* B_{33}, *dila* B_{37}, $Pr_{24, 32}$; l ě t-: *leto* B_{25}, *liti* Pr_{35}; m ě n-: *nameni* B_{26} *-neprominimin* B_{89}, *prominila* Pr_{31}, *promin* Pr_{25}, *prominim* Pr_{34}; m ě r-: *nezmeran* B_{89}, *nesmerno* B_{54}, *smernih* B_{48} *-mire* B_{73}, *zamiriti* B_{26}, *miru* Pr_{32}; n ě-: *izneti*, *zneti* Pr_{24}, *sneti* Pr_{26}, *izneše* B_{53}, *prinesti* B_{65} *-podniti* Pr_{30}, *iznimlješ* Pr_{29}; n e v ě s t-: *nevestice* Pr_{35} *-nevestica* Pr ; prefiks p r e-: *prebit* B_{21}, *prebivati* B_{40}; *predini* Pr_{22}, *preljuti* Pr_{26} *-prikrenuti* B_{24}, *priteći* B_{24}, *pristrašiti* B_{44}, *pridaše* B_{48}, *prikinu* B_{21}, Pr_{29}, *priporuči* Pr_{34}, *prijaka* Pr_{25}; p r e d: *pred* $B_{26, 27, 70}$, *-prida* B_{20}, *pri* B_{26};

prid Pr_{24}, B_{31}; s ě d/s e d-: *sede* B_{16}, $Pr_{24, 30}$; *sel* B_{24}, *selo* B_{73}, *sest* $B_{42, 48}$, *posesti* B_{89} *-susidi* B_{26}, *zasidanje* B_{43}; s l ě d-: *nasledovati* B_{53}, *naslednik* B_{54}, *naslednici* B_{57} *-sliditi* $B_{53, 62}$, Pr_{24}, *slidi* Pr_{23}, *slidim* Pr_{36}, *slideći* B_{53}, *naslidovat* B_{77}, *naslidnici* Pr_{25}; s l ě p-: *sliposti* Pr_{25}; t ěl/e s/-: *teles* $B_{25, 90}$, *telesne* B_{22} *-tilo* $Pr_{25, 26}$, *tila* B_{39}, Pr_{32}, *tilesno* Pr_{25}; v ě r-: *veri* B_{73}, *vere* $Pr_{28, 31}$, *veru* Pr_{22}, *verno* B_{38}, *vernosti* B_{20}, *nevernici* B_{89}, *verovati* Pr_{25},*verovaše* Pr_{37}, *verujem* Pr_{23} *-vire* B_{45}, *viru* B_{54}, *vironauk* B_{73}, *izneviri* Pr_{31}; v r ě d-: B_{21} *-uvridiše* Pr_{27}; v ě t-: *vetjati* B_{19}, *vetjanje* B_{18}, *obeća* Pr_{30}, *sveća* Pr_{30}, *svit* B_{18}, *svita* Pr_{30}, *svite* B_{18}, *sviti* Pr_{26}, *svitovnici* Pr_{25}.

U spomenicima pisanim na zadarskom kopnu u XV. st. nalazi se više ekavizama, nego li u ovima iz XVI. st. U oporuci popa Jurja Zubine iz 1437. g.[28] ekavizmi su: *mesti, nevesta, obed, let, sredu*, a ikavizmi: *vrime, miseca, svita, did, presvitloga, najposlidnji, človik, razdili, zapovidam, pinez, potribu, bilše, lovrincu, nigda, starišinu, hotiti, hotinie*, loc. *mesti, zadri, blati*. Pop Petar Poletčić u Stomorinu selu 1450. g.[29] u svojoj oporuci služi se ekavizmima *del', dela, sredi*, pored ikavizama: *cvitana, cvitanu, grihov, lovrincu, miseca, s'tirati, s'vidoci, vidivši, biše, dvim, tih*. Pop Brajko Hranšić iz Bokanjca 1473. g.[30] ima *e* mjesto jata u riječima: *verovan'je, verovano, nevesti, nevestu*, a *i* u *cviti, miseca, odilo*. U Zadarskom lekcionaru[31] dolaze ekavizmi u osnovama: *cěl/ov/iv/-, cěsar-, něvest-, oběća-, pět-, těles-, zlěd-* i imenica *pogiběl*. Mješoviti refleks *e/i* imaju osnove: *cěn-, děl-, koleň-, lět-, měst-, obitěl-, sěd-, stěn-, těl-* i prefiks *prě-*. U jeziku Petra Zoranića[32] srećemo manje ekavizama, nego li u Zadarskom lekcionaru. Stalan refleks imaju samo osnove *cěsar-, cěl/ov/iv/-, zlěd-, věnbc-*, a mješovit: *dě/v/-, /j/ěd-, pě-, sěd-/sęd-, těl/es/-, věr-, vět-* i prefiks *prě-*.

Redovit refleks *i* u padežnim nastavcima, nastavcima zamjeničkih i glagolskih osnova te komparativu javlja se u svim zadarskim spomenicima. Rijetki su izuzeci kao loc. sg. *ruke* Pr_{37}, loc. pl. *sajmeh* B_{50} i *nauceh* B_{77}, ili particip perfekta *pel* B_{22}, *opel* B_{25}.

Poslužimo se i toponimima sa zadarskog otočkog pojasa,[33] jer oni u principu čuvaju starinu. Refleks jata dolazi u ovim toponimima:

Olib – *Piščivac, Prisika, Bilina, Brig na Stivanu, Grišni muli, Stenice na Artu, Vele Stene, Pre svetin Roku;*

Silba – *Prisika, Sridnji, Prislik, Bresti, Vele Stene;*

Premuda – *Medvijak, Pečeni* (t. j. Peščeni), *Vrešišće, Sedine, Letnja;*

Molat – *Tesno, Medvija;*

Ist – *Triščeni, Priko, Sinišće, Varh Beljaka;*

Zverinac – *Lihe, Zverinac*. Najstarija potvrda za ime ovoga otoka iz mletačkog zemljišnika XV. st. glasi *Zvirinac;*[34]

[28] *Šurmin*, o. c., str. 144.
[29] Ibid. str. 184.
[30] Ibid. str. 272.
[31] *Rešetar*, o. c., str. 109–110.
[32] *Ružičić*, o. c., str. 54–58.
[33] *Petar Skok:* Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950.
[34] *P. Skok*, o. c., str. 101.

Sestrunj – *Sridnji Vrh, Piščak, Lisina;*[35]
Rivanj – *Veli Ždrelac;*
Ugljan – *Pohlib, Svitla;*
Iž – *Orsenj,*[36] *Belo, Pipolje;*[37]
Kornati – *Did, Misi, Kurba bela;*
Pašman – *Ždrelac;*
Pag – *Prosika, Sridnja Crnika, Medvija, Didina, Veli brig. Didovnice, Velika stina* (Dinjiška), *Debela stena* (Kolani), *Stenica* (Povljana), *Melnica, Ždrijac* i *Ždrilo* (Dinjiška).
Dugi Otok – *Nedilja, Vidilica, Ripišće, Zanediljno, Sridnje polje, Beli.*

Saberemo li sada osnove, u kojima se na zadarskom terenu pojavio refleks *e* u svima proučavanim spomenicima zajedno, vidimo, da se on pojavljivao sam ili paralelno s refleksom *i* u ovim osnovama: *běd-, blěd-, cěl/ov/iv/-, cěn-, cěsar-, děl-, děl/o/-, děv-, /j/ěd-, kolěn-, krěp-, lěs-, lět-, měn-, měr-, měst-,* imenica *obitěl, pěsk-, pě-,* imenica *pogiběl, sěd-, sěd-/sęd-, srěd-, stěn-, těl/es/-, těsn-, věd-, věnbc-, věra-, vět-, vrěd-, vrěs-, zlěd-, zrět-, zvěr-, želěz-, ždrěl-.*

Današnje stanje refleksa jat donosim prema ispitanim riječima s negdašnjim jatom na slijedećim otocima kraj Zadra: Silbi (krat. Sil.), Olibu (Ol.), na otoku Pagu[38] u mjestu Pagu, Novalji (Nov.) i Povljani (Pov.), na o. Molatu u Molatu (Mol.) i Brguljama (Brg.), Istu, Sestrunju (Sest.), Rivnju (Riv.), Ižu, Ravi, na Dugom Otoku u Velom Ratu (Vel. R.), Dragovama (Drag.), Savru (Sav.), Brbinju (Brb.), Solinama (Sol.) i Salima (Sal.), na o. Ugljanu u Ugljanu (Uglj.), Lukoranu (Luk.), Sutomišćici (Sut.), Poljani (Polj.), Preku, Kalima (Kal.) i Kukljici (Kuklj.), na o. Pašmanu u Ždrelcu (Ždr.), Mrljanima (Mrlj.) i Pašmanu. Treba napomenuti, da je istočni dio otoka Paga ikavski radi priliva novog štokavskog stanovništva. Isto tako i otok Pašman danas je štokavski osim Ždrelca i Banja, u kojima se također osjeća jači ikavski utjecaj. I u mjestima na otoku Ugljanu također se primjećuje takav utjecaj.

Osnove i riječi, u kojima se na ovom ispitanom terenu javlja refleks *e* ili mješoviti *e/i:*

běd-: *bêda* Sil., Nov. *(bîeda)*, Mol., Iž *(bedà)*, Kali i Kuklj. *(bîeda).*[39] U ostalim obrazovanjima dolazi redovito *i* u svima mjestima: *bîdan, bîdno, bîdnik;*

běl-: sva obrazovanja ove osnove, t. j. *bêli, bêla, bêlo, bẽlīti, pobẽlīti, zabèlīti, bêlin, bẽli, belīlo, belīna* dolaze gotovo u svima mjestima s *e;* izuzetak su Ždr. i Preko s refleksom *i* te Olib, koji ima *e* u *bêli, -a, -o,* a *i* u svima drugim slučajevima;

[35] *Lisina* je augmentativ od *lesa,* odnosno ijekav. ljesa.
[36] U drugim srp. hrv. krajevima bez metateze glasi Ozren. Tumačenje Skokovo. o. c., str. 112.
[37] Ikavski oblik prema Prijepolje. Vidi Skok, o. c. 112.
[38] U ovoj radnji uzimam u obzir i otok Pag, jer pripada Zadarskoj komuni, a i zato. što dosad nije istražen u pogledu refleksa jata, premda geografski spada uz Velebitski kanal, t. j. jezično je u užoj vezi s otokom Rabom.
[39] Dugo e izgovara se *ie* u Ugljanu, Kukljici, Sutomišćici, Preku, Kalima i Pagu.

besĕd-: *besĕda* Sil. Ol. Nov. Pag (miješano *i/e*), Mol. Brg. Ist, Iž, Rava *(besêda)* te Božava i Sol.; *besĕditi* javlja se u Sil. Mol. Istu, Ižu, Ravi i Sol.;

blĕd-: *blêd, -a, -o, blêdi, blēdīti, poblēdīti, izblēdīti, blêdin, poblēdî, bledûnjav, bledîlo* svuda osim Preka i Polj.; Olib ima *blêd*, ali *blīdīti, blîdin;*

brĕst-: *brêst* Sil. *brèstrî* Pag; Iž i Preko imaju *brîst*, ostali tu riječ ne upotrebljavaju;

cĕl-: *cêli, -a, -o*, imaju sva mjesta osim Ždrelca; *isceliti, zaceliti* svuda osim Iža, Rave, Preka i Ždr.; u Pagu se kaže: *vino cilo*, ali *celi dan;* u Molatu *celina* (livada);

cĕna-: *cēna*, (u Molatu i Sestrunju *cêna*) *cenê, cenîje, procēnīti, precēnīti, precēnî* svuda osim u Ol., Luk., Sut., Polj. i Preku;

cvĕt-: *cvêt, cvêće, cvetâti, rascvetâti* imaju otoci Ol., Mol., Ist, Iž, Rava i Dugi; mjesto Ugljan *cvît*, ali *rascvetâti:*

dĕl-: *dê/l/, dêla, dêli, dîela*, ili *diêlä, dîelî* (Pag), u Preku *diê/l/*, ali *dîla, dîli; dilîti, podilîti, dîlin, podîljen, odîljeno* dolazi svuda osim u Luk., Sol., Vel. R. Sest. i Riv., gdje glagoli od te osnove imaju refleks *e*, ali samo u infinitivu: *delîti, podelîti*, ali *dîlin;*

(dĕl(o)-: *zdĕla* općenito; *dĕlo* se kaže u Brg. *(Uvăti san ga na dîlu*, ali *Učinî dobro dîlo)* i Kal., inače *dîlo, nedîlja;*

dĕtelina: *tetelinä* Sil., *tetalinä* Mol., *detelinä* Nov., Iž, Rava, ostali *ditelinä;*

dlĕto: *dlētŏ* svuda osim na Olibu-*dītlŏ* i Ždrelcu-*dlītŏ;*

drĕtva: *drêtva* na o. Pagu, Mol., Ižu, Ravi, drugdje *drîtva*, ukoliko upotrebljavaju tu riječ;

gnĕzd-: *gniēzdŏ* Iž, Rava, Brb., ostali *gnjāzdŏ, gnjoāzdŏ*, već prema izgovoru vokala a;

grĕh-: *bez grîhä, grîšnik, grîšnica, grihotä, sagrîšîti, pogrîšî* u svima mjestima; jedino se *e* javlja u *pŏgrešan, pŏgrešk̆a*. Vjerojatno su te riječi u novije vrijeme primljene.

(j)ĕd-: redovito *obêd, obêdvati* na cijelom području; ostala obrazovanja s *i: îsti, (j)în, (j)îš, (j)īmŏ, (j)îstĕ, (j)īdû* u Sil., Ol., Mol., Istu, Sestr., Riv., Ižu, *ītĕ* na o. Uglj., *idên* na o. Pagu i Uglj.; *medvîd* svuda;

kolĕn-: *kolĕno* u svim mjestima; na Pagu i u Preku ta riječ ima refleks *e/i* prema značenju: *kolĕno* je dio noge *kolîno* rod;

krĕs-: *krês* na Sil., *krîs* na Ižu, inače riječ nije u upotrebi:

lĕn-: *lên, lenît, lenjûša*, samo u Pagu i Novalji, a na otocima pred Zadrom ta osnova ima samo refleks *i: līn, linîti se;*

lĕs-: *lês* (trsje), *lĕsa, lĕsica* (prostirka od šiblja za sušenje smokava);

lĕt-: *lĕto* (Kali lêto), *v lêti* Silba, *lêtni, lĕtina* u svima mjestima osim mjesta Paga i Ždrelca; *pulerkăt* (Pag), *lêtkati* (Rava), *palehćăti* Sut. i *polêrkati* (Iž) – znači paljetkovati; ali samo *prolîće, prolîtni* posvuda;

mĕl-: *mêl* u Novalji i Pagu, drugdje *mûlj;*

měn-: *mēnä, mēnê* u Sil., Nov., Mol., Sestr., Riv., Ižu, Ravi, Vel. R., Uglj., Kal. i Kuklj.; još dolazi *izmēnûti, izmēnî, izmēnûla* u Vel. Ratu i Lukoranu: sva ostala obrazovanja ove osnove dolaze sa *i: prominîti, preminîti, preminjovâti, preminjâti, mînjan, îzmina, nâmina* i *zâmina;*

měr-: *mèra, po mèri* Sil., Breb., Ižu, Kali, Rava, drugdje *mîra;* u Nov., Pagu i Preku *mèra* zovu 100 l tekućine; *zmêriti, zmêri, zmèrila* u Brg. i Ižu, drugdje ovaj glagol ima *i* u osnovi;

měst-: *mêsto* svuda osim u mjestu Pagu, Sut., Polj. i Preku; *premêstiti, premêstila* (Ol. *primêstiti)* svuda osim Sal., Kuklj. i Ždrel.; *namišćâti, mîšćanka; na mîsto* i *nâmisto* općenitije je nego li *namêsto* (ovo u Sil., Ol., Mol., Ižu, Luk., Kal.);

nĕst-: *donêsti, pronêsti, donêsa, ponêsla* u Sil., Ol., Mol., Vel. R., u svima ostalim mjestima nalazi se i *donêsti, ponêsti, donêsa, donêsla* i *donîti, ponîti, donîla;*

nevĕst-: *nevêsta* dolazi u većini mjesta; u Pagu, Sal. i mjestima na o. Ugljanu osim u Kal. glasi *nevîsta;*

pě-: Od jače upotrebe refleksa *e* u ovoj osnovi kod starijih pisaca danas se *e* sačuvalo samo u riječi *pèteh; pîvâc* kažu mjesta na Uglj. osim Kali i Kuklj., a Molat ima jedan i drugi oblik: u svima ostalima obrazovanjima imamo *i: pîsma, pîsmarica, pîvati;*

pĕsk-: *pesâk* u Nov. i Pagu, a u ostalim mjestima umjesto nje kaže se samo *sa(l)bûn;*

polĕn-: Ova stara osnova sačuvala se u malo mjesta: *pulèno* u Silbi, *polèno* u Pagu, *polènica* u Preku (u značenju: komad drva);

prě-: Svuda dolazi *pre-*, osim na Olibu, gdje je uvijek *pri-*, te Kuklj. i Ždrel. s miješanim *i/e* izgovorom. Dakle gotovo općenito se kaže: *prebîti, preboljîti, presîći, prebrâti, pretočîti, prevâriti, premêstiti, prevêsti, prekînuti, preživîti, pregrâdîti, preîsti se, pretîcati, prevèlik.*

Prefiks *pro-* poistovjetio se sa *pre-* u Sil., Brg., Riv., Ižu, Ravi, Uglj., Kuklj. i Ždrel.: *preminîti, premišâti, prestrîti, prebledîti,* u Molatu *prèpovid, preklînjati.* Ta pojava osobina je i kajkavskog narječja i slovenskog jezika.[40]

I prefiks *pri-* izjednačio se u nekim mjestima sa *pre-: pretîsnut* Pag, *pretîsnuti* i *prespîti* Mol. i Brg.;

prĕk-: *preko* općenito (mjesto se zove Preko), *prekjučêr* (Ol. *prekofčêr*, Molat *preicêra), prekolâni, prēcâc* (Pag);

prĕm-: *prên* samo na o. Pagu, drugdje *prîn* (u značenju sad, ovog časa);

prĕsn-: *prêsan* Pag, *priêsan* Preko;

rĕd-: *rêtki, rêtka, rêtko, narêtko, prorēdîti, razrēdîti* svuda samo sa *e;*

[40] Vidi Rječnik Jug. akad. znanosti i umjetnosti pod *pro-*.

sĕd-: *sêd, sêda, osēdîti, osēdî* svuda osim Paga, Kuklj., i Ždrel.; na Olibu glagol dolazi s *i: osîdîti, osîdî;*

sĕd-/sęd- Kod trenutnog glagola redovito je refleks *e: sêsti, posêsti, zasêsti, sê, sĕla, sĕd* (imp.); glagol s trajnim značenjem ima i jednu i drugu zamjenu: *sidîti-sedîti, sidîn-sedîn, sidî-sedî;* obično je *susĕd* (Mol. *susîd);*

sĕn(o)-: *sêno* posvuda;

sled-: *slêd,* po *slēdù* u Sil. i Ol.: *naslēdîti, naslēdî, naslēdîla* u Sil., Nov., Brg., Ižu, Vel. R. i Kal., a ostala mjesta imaju ikavske oblike;

slĕz-: *s e* javlja se u Pagu – *cilĕz,* inače *slîz;*

srĕd-: *srēdâ, srēdê* (osim Paga, Preka, Ždr.), *sredîna,* ali *srîdnji* (osim Nov., Sestr., Rave, Vel. R. i Brb., gdje kažu *srêdnji) i srî(d): posrî srēdê* (Brg.);

stĕn-: *stēnâ (stên* Pag, *stêna* Brg.) svuda osim Uglj., Sut., Kuklj., Ždrel.;

tĕl(es)-: *têlo* u Sil., Nov., Mol., Sestr., Riv., Ravi, Ižu, Sav. i Kal., u ostalima *tîlo; telêsa, telesîna, telesînje* općenito;

tĕsn-: *têsan, têsno, otēsnîti, otēsnî, otēsnîlo* posvuda;

tĕst-(o): *têsto* u svima mjestima;

trĕzn-: *trêzan, trêzno, rastrēznûti* općenito;

vĕd-: Osim refleksa *e* u obrazovanju *nêsvest, nesvĕstica* u Sestr., Riv., Vel. R., Sav. i Sol. te *zapovednîk* u Ol., sva obrazovanja ove osnove javljaju se s *i: zâpovid, prîpovist, ispovîdat* i *zapovîdat* (Pag), *ispovîti* (Preko), *spovidâti* Iž, *spovidnîca, svidôk* (Pag *svidôk), svîstan;*

vĕnbc-: *vîēnâc* čula sam samo u Sut., inače kažu kruna; *venčânje, venčîvan* u Nov., Mol., Vel. R., na o. Uglj., drugdje se kaže *ženîti se;*

vĕr-: U Mol., Sestr., Riv., Ižu, Ravi, Bož. i Uglj. zadržao se je refleks *e* u glagolu: *vĕrovati, vĕruin, vĕrovā, zavĕriti se, uvĕriti se;* u ostalim riječima od ove osnove dolazi *i: vîra, vîran, vîrnost, vîrni* (ali u Brg. *Kojî vêrni je), vironâuk;*

vĕt-: *e* se čuva u gl. *zavećâti, zavĕćujen se, obećâti, obećâla* (u Sil. *obićâti), zanovetâti, zânovet;* s *i* dolazi: *svît, svîtovati, zāvît* (Pag i Iž *zavît*);

vĕtr-: *vĕtar* svuda izuzev Riv., Rave, Sali i o. Uglj., (gdje se jedino u Kalima kaže *vetar); vetrovît* samo u Molatu i Ižu, inače *vitrovît, vîtreno;*

vrĕd-: *vredjâti, uvrēdîti, povrēdîti, povrēdî, ûvreda* u Brg., Ižu, Ravi, Istu, Vel. R. i Sal., drugdje *vridjâti i t. d.;*

vrĕs-: *vrês* svugdje osim Paga;

zlĕd-: *pozledîti, pŏzleda* u svim mjestima;

zrĕ-: *zdrê, zdrĕla* (na Pagu *zrê), uzrijâti, prezrijâti* posvuda;

zvĕzd-: *zvēzdâ* u većini mjesta, na Pagu *zvezdâ,* ali *Zdrâvo zvîzdo môra,* što je analogija prema crkvenom tekstu.

Riječ *ôseka* dolazi u većini mjesta, ali u Silbi, Ižu, Ravi, Istu, Solinama i Salima kaže se *sîka*, t. j. riječ se ponaša kao da je ranije u njoj bio jat, premda je prema novijem istraživanju nastala od osęknǫti.[41]

Kontaminirani prijedlog *prëz* upotrebljava se na cijelom području u značenju bez.

Jednosložni prefiks *ne-* dolazi samo s *i: nîman, nîmaju, nisân, nîki, nîka, nîgder, nîkud, nîkakov*. Prefiks *pre-* jedino u riječi *pristô (pristôje, pristôlje-* već prema tome kako gdje govore), javlja se isključivo s *i*.

Prilozi sa sufiksom *-de* imaju refleks *e/i: kadë* u Ol., Mol., Istu, Ižu, Ravi, Bož., Luk., drugdje *kadî*, a na o. Uglj., osim Luk., kaže se samo *dî*. Kod ostalih priloga složenih sa sufiksom *-de* redovito dolazi *e* u svima mjestima (i ondje, gdje inače kažu *dî): nîder, svüder* (u Preku *nîgde, svügde*), *ôvde, ûnde, ovdëka, undëka* (Rava), *vôde, ônde (Pag)*. Prilozi sa sufiksom *-kolë, -tolë* imaju *e: zdôkle, izdôkle* Luk., *odôklec* Pag, *otole*. Prilozi, koji su postanjem lokativi jednine, imaju samo refleks *i: dôli, gôri*.

U cijelom kraju etimološko *e* prešlo je u *i* u riječima *vičëra, vičërati, vičêrnja i srîća, srîtan*, što se nalazi već kod Klimantovića.

U nastavcima imenica, pridjeva i zamjenica, u nastavcima za tvorbu komparativa, zatim refleks jata na završetku glagolskih osnova i nastavci za tvorbu glagolskih oblika redovito imaju *i*, a već smo rekli, da je tako od najstarijih vremena. Dat. i lok. jednine ličnih zamjenica: *mêni, têbi;* dat. i lok. jednine a – osnova: *strànî, rùkî, sestrî;* nastavak komparativa: *zdravîji, novîji, starîji* (Ol. *starjî*); na kraju glagolskih osnova: u infinitivu *letîti, gorîti, razumîti*, u prezentu *smîn, razumîn, umîn*, u participu perfekta *želî, želîla, žîvî, žîvîla, izgorî, izgorîla*. U participu perfekta sačuvala se osnova glagola iměti: *imî, imîla, imîli* u Sil., Ol., Brg., Istu, Sestr., Riv. i Ižu.

Usporedimo li ekavizme iz zadarskih jezičnih spomenika XV. i XVI. stoljeća s ovima iz živog govora otočana oko Zadra, dolazimo do zaključka, da su ekavizmi na ovom području gotovo isti od prvih poznatih spomenika do danas, te nas to navodi na misao, da je tako bilo od početka, t. j. od vremena, kad se jat počeo mijenjati u nove glasove. Ikavština je na prvom području oduvijek prevladavala, kao što proizlazi iz iznesenog materijala, a suprotno od Belićeva mišljenja, koji je sjeverne dalmatinske otoke ubrajao u nekada čiste ekavske krajeve.

Što se na kopnu oko Zadra javlja manji broj ekavizama, ovu pojavu ne treba tumačiti onako, kako je to učinio G. Ružičić. On, naime, misli, da su otočki govori bili posrednici u unošenju ekavizama u kopnene govore.[42] Da su ekavizmi u prošlosti bili samo uneseni, oni bi se unosili i danas, kad je otočje pred Zadrom u istoj mjeri ekavsko, koliko je bilo i ranije. Međutim, danas su Zadar i mjesta oko njega ikavski. U samome Zadru srećemo još dvojaki refleks u prefiksu *pre-*, diferenciranu upo-

[41] Vidi *P. Skok:* Leksikografske studije, Rad Jug. akad. 272.
[42] *Ružičić*, o. c., str. 70.

trebu glagola *sesti* i *siditi*. Nešto više ekavizama sačuvalo se kod najstarijih zadarskih stanovnika, što su se u drugoj polovini XIX. st. preselili u Stanove. Kod njih se još čuje *liês*, *pre-* i *pri-*, *sêsti*, *sedîti*, *sedî*, *sedû*, *zdêla*, *zapovednîk*, *zavečâti*, *snêsti* (kokoš jaje), ali *donîti*, *telesînje*, *sêno*, *brestôv* ali *brîst*. U ostalim mjestima uz more zadržalo se *e* u *starešîna*, *sêno*, *zanovetâti*, *pozlēdîti* i prilogu *prên*. Od provale Turaka u zaleđe, od XV. st. stanovništvo zadarske okolice gotovo je potpuno izmijenjeno. Doseljeno je novo stanovništvo, uglavnom iz Like.[43] Njihov govor je prevladao. U XVII. st. već su vrlo rijetki ekavizmi na kopnu. Šimun Vitasović[44] upotrebljava ove: *vera*, *veri*, *nevernoj*, *verujete*, *celivaše*, *tesnoći*, *telesno*, *nevestinske*, *odnesti*, *mestu*, *pren*, *preslavne* pored vrlo čestog *vira*, *vire*, *tilo*, *misto* i općenitog refleksa *pri-*. Dakle, novo ikavsko stanovništvo nije ni najmanje sklono da prima ekavizme sa susjednih otoka, a tako bi bilo i s onim ranijih vjekova, da nije nosilo u sebi istu osnovnu liniju izgovora glasa jat kao i stanovništvo s otoka, samo što je ta linija od davnine bila oslabljena jačom infiltracijom ikavske pozadine.

Najmanje utjecaja novog stanovništva s kopna, kako proizlazi iz analize refleksa glasa jat, koji je ujedno i vrlo mjerodavan, pretrpjeli su otoci Silba, Molat, Ist, Iž, Rava i zapadni dio Dugog Otoka. Radi lakše orijentacije navest ću ovdje riječi, koje u njima dolaze s refleksom *e*: *besëda*, *bêda*, *bêli*, *bēlîti*, *blêd*, *blēdîti*, *cvêt*, *cvetâti*, *cêli*, *zacēlîti*, *cēnâ*, *cēnê*, *cenîje*, *dê(l)*, *dëlo*, *zdëla*, *detelinâ*, *dlētô*, *drêtva*, *gnijezdô*, *obêd*, *obêdvati*, *lês*, *lëto*, *lêtnji*, *lëtina*, *mēnâ*, *zmêriti*, *mêsto*, *premēstiti*, *donêsti*, *nevêsta*, *pëteh*, *polëno*, prefiks *pre-*, *rêtko*, *rêtki*, *razrēdîti*, *sêd*, *posêdîti*, *sêsti*, *sëla*, *sedîti*, *sedîn*, *sêno*, *naslēdîti*, *srēdâ*, *stēnâ*, *têlo*, *telêsa*, *têsno*, *otēsnîti*, *têsto*, *trêzan*, *vërovati*, *zavečâti*, *vëtar*, *vredjâti*, *uvrēdîti*, *vrês*, *pozlēdîti*, *pözleda*, *zdrê*, *zdrēla*, *zvēzdâ*. Usporedimo li ove riječi s onima, koje se s refleksom *e* javljaju na otoku Rabu,[45] vidimo, da Rab ima nešto malo više ekavizama, a to su: *dêd*, *svêt*, *svêtovat*, *trêšće*, *zavêt*, a možemo pribrojiti i *lên*, *mlêd*, *pesâk*, što se na našem proučavanom terenu javljaju samo na Pagu, susjedu Raba. I sa senjskim govorom[46] gotovo je istovjetan što se tiče refleksa jata. Tamo se još javlja izgovor *e* u riječima *ded*, *praded*, *zavet*, *rezat*, *strela*, *len*. U Novom,[47] osim istih ekavizama kao i na zadarskim otocima, dolaze još *ded*, *lenost*, *plen*, u spomenicima *strela* – u živom govoru je *strila* i *stril*.

Kao i u Novom, Senju i Njivicama, gdje su ekavizmi podvrgnuti analizi prema pravilu Jakubinskog, i ekavizmi zadarskih otoka oformljuju se prema navedenom pravilu i potvrđuju ga. Očit primjer za to jest pravilni refleks *e* u riječima *dëlo*, *dê(l)*, *lëto*, *mēnâ*, *mêsto*, *srēdâ* pored

[43] *Boško Desnica:* Istorija kotarskih uskoka, Beograd 1950.

[44] *Šimun Vitasović:* Stošijin priručnik. Pisan 1677. Rukopis se čuva u katedrali sv. Stošije u Zadru.

[45] *Marcel Kušar:* Rapski dialekt, Rad Jug. akad. 118, str. 3.

[46] *Jelka Ivšić*, o. c.

[47] *V. Vrana*, o. c., str. 115.

pravilnog *i* u obrazovanjima iste osnove pred tvrdim dentalom, iza kojeg je palatalni vokal ili palatalni konsonant, kao što su *nedȉlja, dilȉti, prolȉće, minjȁti, mȉšćanka, srȉdnji*. Analogija je, kao što je već isticano u ostalim studijama, imala znatnog udjela, te su se redovito izjednačili svi oblici iste riječi, a u mnogo slučajeva i sve riječi iste osnove. Oblici, u kojima *e* dolazi po pravilu, kao što su *bêl, bêla, bêlo, blêd, cvêt, cêl, cênȁ, lês, mênȁ, rêdak, sêd, stênȁ* povukli su za sobom i ostale oblike, u kojima bi po pravilu dolazilo *i*, pa se govori: *blêdȉti, cvȅće, cêli, zacêlȉti, cênê, cenȉje, lȅsica, mênê, razrêdȉti, posêdȉti, Stenȉce*. Ima primjera, gdje se *e* javlja protiv pravila, odnosno ne možemo ga dovesti ni u vezu s analogijom. Takvi su *vek, večni, krepost* kod Klimantovića, *devojka* kod Zoranića, *vetjati, vetjanje* kod Budinića. *E* se u ovim riječima javljalo pod utjecajem crkvenog i književnog jezika. U glagolu *obećati* udomaćilo se *e* i ovdje, kao i u najstarijim hrvatskim spomenicima. Nepravilno stoji *e* u *venac* (venьc) *venčanje*. Za *e* u *peti*, a prema tome i *peteh, spevaše*, mogla je djelovati potreba za diferencijacijom od *piti, pitje*, kao što tumači Jakubinski, a mogla je djelovati i riječ *pesam*, gdje *e* dolazi po pravilu.

U novije vrijeme svela su se sva nastojanja ispitivača problema refleksa jata u čakavaca na to, da se primijeni i potvrdi pravilo, odnosno fiziološki proces, što ga je uočio Jakubinski. Ipak time nije do kraja riješen problem oko jata u zapadnoj čakavštini. Spomenuto pravilo nastalo je tek onda, kad su postojali uvjeti za njega. A uvjet je po mome mišljenju morao biti dvojaki izgovor jata na istom području. Otkuda taj dvojaki izgovor ili prvobitno samo tendenca ka dvojakom izgovoru glasa jat na području Istre, Hrvatskog Primorja, Sjeverne Dalmacije, kvarnerskih i sjeverodalmatinskih otoka – taj problem vrlo prihvatljivo rješava Stjepan Pavičić. On smatra, da su se pri doseljenju u ove krajeve istočni dijelovi zapadne struje (u kojoj se jat reflektiralo u *e*) pomiješali sa zapadnim dijelovima istočne struje (gdje je od jata nastalo *i*) i tako zajedno pošle dalje na jug, zajedno naselile dravsko-savsko međurječje, Pokuplje, Istru, Sjeverno Primorje i sjeverne otoke, a pojedini dijelovi tih pomiješanih struja da su primorjem doprli sve do Zadra i njegova područja.[48] Otuda potječu miješani ikavsko-ekavski govori na tim područjima.[49] Miješani refleks jata može se protumačiti jedino time, da su srednja i zapadna grupa za vrijeme doseljenja već bile razvile uočljive razlike u izgovoru toga glasa. Pavičić i pretpostavlja, da je prelaženje staroga zajedničkog jata u *e* i *i* započeto vrlo rano, još na sjeveru, jer se istovjetna zamjena jata u pojedinoj struji u takvoj potpunosti mogla izvršiti samo onda, dok je struja bila okupljena na mnogo manjem prostoru. Proces novih glasova za jat izvršen je na novom zemljištu na jugu.[50]

[48] *Stjepan Pavičić:* Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji. Zagreb, 1953., str. 11.
[49] Ibid., str. 19, 21, 22.
[50] Ibid., str. 13.

Ova Pavičićeva pretpostavka doista se dade primijeniti na miješano ekavsko-ikavsko sjeverodalmatinsko i kvarnersko otočje te sjeverno primorje, gdje u poznatom historijskom periodu nije bilo nikakva dodira s ekavskim govorima, a teško je zamisliti izgovor jata u ovim krajevima kao potpuno neovisnu i samostalnu pojavu. Ekavštinu u Istri mnogi su pripisivali utjecaju slovenskog ekavskog govora. Tu tvrdnju ne možemo poreći, nego je moramo proširiti, naime da nije bilo samo kasnijeg utjecaja, već i direktnog miješanja s tom jezičnom grupom u prvo vrijeme. Prema tome ikavizmi *niman, divojka, vira, vrime, rič* u Kastvu i Voloskom[51] nisu novija pojava, nego nepobijedeni refleks *i*, koji se u tim riječima učvrstio od najstarijih vremena. S istog razloga ni riječi s *e* kao refleksom za jat u Sjevernoj Dalmaciji, t. j. na kopnu oko Zadra nisu bile unesene sa zadarskih otoka, nego predstavljaju krajnje dijelove miješanja dviju struja. Na tom miješanom području razvio se onda glasovni zakon Jakubinskog, kojega su radi jakog utjecaja zapadne ekavske struje u zapadnim čakavskim krajevima, oko Rijeke, na Cresu i u Istri prevladali još mnogi drugi ekavizmi, a što se išlo dalje prema istoku, taj se zakon nije ni razvio do kraja radi utjecaja i udjela ikavske srednje grupe od doseljenja.

[51] *Šepić*, o. c., str. 21.

SUMMARY

THE REFLEX OF *ě* ON THE ISLANDS OF NORTHERN DALMATIA

This paper is a contribution to the study of the reflex of the ancient Slavic sound *ě* on the territory of the »čakavski« dialect, a problem that was approached for the first time by Vatroslav Jagić as long ago as 1882, but which has not been solved definitely to the present day. We are concerned with the question of how and why the ancient Slavic *ě* was transformed into the sound *i* in the southern »čakavski« dialects, while in the western ones – embracing the Zadar islands, the Kvarner islands, the Croatian Littoral and Istria – it produced the mixed reflex *i/e*, the reflex *e* becoming ever more frequent nearer to Istria. Besides Jagić's supposition that elements of the »ekavski« dialect found in the northern »čakavski« dialect represent but the remains of an older phase when throughout the regions of the »čakavski« dialect the *ě* was pronounced as a close *e*, there have also appeared opinions 1. that they had come into the »čakavski« dialect from the Slovenian language (Tentor, Kušar), 2. that the »čakavski« dialect had earlier been divided into two subdialects, i. e. a northern one embracing speakers using elements of the »ekavski« dialect and covering areas reaching as far as the islands before Zadar, and a southern one embracing speakers using elements of the »ikavski« dialect, and that the present mixed reflex *e/i* is the consequence of dialect mixing (Belić), and 3. following Jagić's opinion about the sound *e* as a direct reflex of the sound *ě* the phonetic law that was perceived by Jakubinski, according to which the sound *e* had developed from the sound *ě* before the one-time hard vowels t, d, s, z, l, n, r + a, o, u, y, ъ, that is to say a physiological cause.

By analysing the oldest linguistic documents coming from the mainland and the island areas of Zadar, and also to-day's living speech, the following conclusions are reached in the present paper:

1. In the island areas the sound *e* as a substitution for *ě* appears almost in the same words in the first documents and in to-day's speech, i. e. in

the last six centuries no changes have taken place, which must have been the case also during the earlier centuries, that is to say from the time when new sounds began to be substituted for *ě*.

2. From which it follows that this region never belonged to the »ekavski« dialect, but that along with a larger number of elements of the »ikavski« dialect there appeared a smaller number of elements of the »ekavski« dialect.

3. The elements of the »ekavski« dialect were being formed according to Jakubinski's phonetic law.

4. The elements of the »ekavski« dialect of the Zadar mainland belt were not introduced from the islands but have been present in that speech from time immemorial, only that they found week expression owing to the strong influence of the »ikavski« dialect background.

In her endeavour to probe into the essence of this phenomenon, i. e. into the causes of the twofold reflex of the sound *ě* – for the physiological differentiation might well have come into being on the double basis for the pronunciation of the sound *ě* – the authoress of this article shares Stjepan Pavičić's opinion, according to which the twofold pronunciation is due to a mixing of the western Pannonian stream (which bore in itself a predisposition to the reflex of *ě* into *e*) with the Dinaric stream (tending to the pronunciation *i*) on the arrival of the Slavs in these regions.